

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume 6 Issue 1, p. 115-122, January 2014

Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Osmanlı Devleti'nin Eğitimi Halka Yayma Çalışmaları

*Ottoman State Efforts to Expand Public Education in the Tanzimat and the First
Constitutional Monarchy Periods*

Dr. Mehmet Ali Karaman
M.E.B.

Öz: Bu çalışma Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde halka eğitim götürme yöntemlerini inceleyerek, birkaç farklı yöntemin halkın eğitim seviyesini artırmada etkin rol oynadığını tespit etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Tanzimat Fermanı, Meşrutiyet, Halk Eğitimi

Abstract: This article examines the education methods employed by the Ottoman Empire to expand public education to all layers of society in the tanzimat (reorganization) and the constitutional monarch periods and illustrates that the employment of various methods were effective to improve the educational level of the public.

Keywords: Ottoman Empire, Reorganization, Constitutionalism, Public Education

Giriş

Halk eğitimi, herhangi bir sebepten dolayı eğitim görmemiş bireylere, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bilgiler vererek, bireylerin bu konulardaki gelişmelerini sağlamak, ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda düzenlenen, katılımın tamamen isteğe bağlı olduğu ve çeşitli süre ve seviyelerde düzenlenen eğitim, üretim, rehberlik ve uygulama faaliyetlerinin tümüdür. Bu tarz eğitim, okullarda yapılabileceği gibi, konferans, gazete ve dergiler aracılığıyla da yapılabilmektedir.

Konumuzun kapsadığı dönemlerde (Tanzimat'tan II. Meşrutiyetin sonuna kadar), Osmanlı Devleti'nde halkın eğitilmesi konusunda yoğun çalışmalar yapılmıştır. Gerek devlet tarafından, gerekse şahıslar tarafından yürütülen halk eğitimi çalışmaları, dönemine göre farklı amaç, yöntem ve içeriklerle yapılmıştır. Darü'l-funûn'da, Türk Ocağı'nda halka açık ders ve konferanslar verilirken, Takvim-i Vekayi, Tasvir-i Efkâr, Mecmua-i Fünûn gibi gazete ve dergiler aracılığıyla bu çalışmalar halka ulaştırılmaya çalışılmıştır.

A.Tanzimat Döneminde Eğitimi Halka Götürme Çalışmaları

Tanzimat dönemi devlet adamları, halkın eğitilmesini devleti felâketten koruyacak ve Tanzimat hareketini başarıya ulaştıracak en önemli çarelerden biri olarak görmüşlerdir.¹ Bu düşünceyle Tanzimat döneminde, geleneksel halk eğitimi kurumlarının yanında, bir takım yeni ve önemli kurumlar ortaya çıkmış ve bilinçli halk eğitimi çalışmaları başlamıştır.

¹ Yahya Akyüz, "Tanzimat Dönemi eğitiminin Özellikleri", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (Bildiriler)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 389.

Örgün eğitimin yapılması nedeniyle, okuma yazma bilenlerin sayısı artmış buna paralel olarak iç ve dış olaylara ilgi çoğalmıştır. Bu ilgi, basının gelişmesine, birçok gazete, dergi ve kitabın yayınlanmasına yol açmıştır. 1831'de Takvim-i Vekayi, 1840'da Ceride-i Havadis, 1860'da da Tercüman-ı Ahval adında gazeteler çıkarılmıştır. Kırım Harbi (1853–1856), gazeteler için bir okuyucu kitlesi oluşturan ilk önemli olaydır.

Tercüman-ı Ahval'de yazan İbrahim Şinasi, ülkede ve ülke dışında olup bitenlerden halkı haberdar etmek ve toplum için yararlı olan bilgileri yayınlamak, geniş halk kitlelerini eğitmek için gazeteyi bir araç olarak görmüştür. Bu düşünce doğrultusunda çıkarılan Tercümân-ı Ahvâl, halkın bilgilendirilmesi yanında, eğitilmesine hizmet eden bir araç olarak görülmüş, gazetede çıkan yazılar bu amaca hizmet etmiştir.² Ceride-i Havadis, halkı gazete okumaya alıştırmak için bir yıl parasız dağıtılmıştır. Ayrıca, karikatür dergileri ve mahalli gazeteler yayınlanmaya başlanmıştır.

Tanzimat döneminde basında ya da kitaplarda, halkın eğitilmesinin gereği ve önemi üzerinde durulmuş, bu amaçla eğitim, öğretim yöneticilerinin etkin hale getirilmesi yolunda çalışmalar yapılmış, Osmanlıca imlânın ve hatta alfabenin değiştirilmesini isteyenler bile olmuştur.³

1860'da kurulan *Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye* tarafından halka açık konferanslar verilmiştir. Bu konferansların konuları yeni “fen”ler üzerine bilgilerdi.⁴ Söz konusu cemiyet halk eğitimi alanında konferanslar dışında şu çalışmaları yapmıştır:

- a) Halka, Fransızca, İngilizce, Rumca, Hukuk ve İktisat dersleri vermiştir.
- b) Mecmua-i fûnûn adında bilimsel bir dergi çıkarmıştır.
- c) Kıraathane adında bir kurum açmıştır.⁵

Kıraathaneler, halkın dostlarıyla görüşmek, sohbet etmek ve kahve içmek için toplandıkları birer yaygın eğitim mekânıydı. Buralardaki açık raflarda bulunan yerli ve yabancı gazete ve kitaplar herkese açık olduğu gibi, ulemanın da uğrak yeri olmaları sebebiyle birer edebi muhitti. Kıraathanelere gelen şairler ve meddahlar ise buralara devam edenlerin kültürlerinin gelişmesine hizmet ederlerdi.⁶ Mecmua-i Fûnûn kıraathanelerle ilgili şunları yazmıştır:

İlimler ve bilgiler yalnızca okullarda kazanılmaz. Bunların halk arasında yayılması çeşitli araçlarla, yollarla olur: Kitaplar, gazeteler gibi. Fakat herkes tüm kitap ve gazeteleri alamaz ya da almak istemez. İstanbul'da atalarımızın eseri olan çok zengin, nefis kütüphaneler varsa da, gazete okumak için bir yer ve yabancı dilde kitapların bulunduğu halka açık bir kütüphane yoktur. Şimdi Cemiyet, Çiçek Pazarı'ndaki merkezinde bir kıraathane açmıştır. Kıraathane salı dışında her gün açıktır...⁷

² Raşit Koç, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi Aydınlarının Türk Dilinin Eğitime ve Yapısına Bakışları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 33, Erzurum, 2007, s. 13.

³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara Üniv. Eğitim Bil. Yay., Ankara, 1989, s. 168–169; Dil üzerine yapılan tartışmalar için bkz: Raşit Koç, *a.g.m.*, s. 11-24.

⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY, İstanbul, 2002, s. 236.

⁵ Akyüz, *a.g.e.*, s. 169.

⁶ Cahit Baltacı, “Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim”, *Türkler*, C.XI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 447; Akyüz, *a.g.e.*, s. 169.

⁷ Akyüz, *a.g.e.*, s. 169.

JHS
116

*History
Studies*

*Volume 6
Issue 1
January
2014*

Zamanla, İstanbul'da kiraathaneler çoğalmış, başka büyük kentlerde de açılmıştır. “okuma evi” anlamına gelen kiraathane adı, bazen yüksek düzeyde, bazen herhangi bir kahvehane karşılığı olarak da kullanılmıştır.⁸

Tanzimat döneminde eğitimin halka götürülmesi yönündeki çalışmalarından biri de Darü'l-fünûn'da verilen “*serbest dersler*”dir. 1859 yılında Darü'l-fünûn'da talebelere fizik dersi verileceği belirtilmiş ve verilecek derslere halktan isteyenlerin de iştirak edebileceği kararlaştırılmıştır. Bunun için Avrupa'dan 23.000 Franklık gerekli araç, gereçler getirilmiştir. 1862'de Mösyö Serupyan bu dersi vermek için aylık 12.500 kuruş maaş karşılığında görevlendirilmiştir. Bundan sonra *hikmet-i tabiiye* (fizik) ve kimya derslerine dair halk için dersler verilmesi ve bu derslerin Tasvir-i Efkâr'da yayınlanmasına karar verilmiştir. Darü'l-fünûn'da halka açık ders verileceği Tasvir-i Efkâr'da yayınlanmıştır. İlanda ayrıca bu derslerin Derviş Paşa tarafından Darü'l-fünûn'a ait Ayasofya Camii civarındaki dershanede verileceği ve derslerin gün ve saatlerinin önceden yayınlanacağı da bildirilmiştir.⁹

Derviş Paşa Darü'l-fünûn'da hikmet-i tabiiye ve kimya derslerinin pazar günleri verileceği sonradan Tasvir-i Efkâr Gazetesi ile halka bildirilmiş¹⁰ ve nihayetinde verilen derslere halkın yoğun bir şekilde iştirak ettiği görülmüştür¹¹. Bu yoğun ilgi nedeniyle Darü'l-fünûn'da halka, tarih ve coğrafya gibi dersler de vermeye başlanmıştır.¹²

Tasvir-i Efkâr'da bu dönemde yabancı ülkelere ait haberler,¹³ ve bazı tercüme eserler risaleler halinde yayınlanmıştır. Tasvir-i Efkâr 1532 yılında telif edilen ve Avrupa tarihini anlatan bir tercüme eseri yayınlamaya başlamıştır.¹⁴

1863 ve 1867 yıllarında bazı hayırseverler İstanbul'da “*Cemiyet-i Tedrisiye-i islâmiye*” adıyla bir okul açmışlardır. Burada yaşları 20 ile 30'u aşmış hademe ve esnafa, sabah işlerine başlamadan önce, dinî ve dünyevî bilgiler, okuma, yazma, tarih, coğrafya, hesap ve defter tutma öğretilmiştir.¹⁵ 1868'de İstanbul'da antik eserlerin korunup sergilenmesi için “*Arkeoloji Müzesi*” kurulmuştur.¹⁶

Darü'l-fünûn'da halkın istifadesi için verilen ve zaman zaman kesintiye uğrayan derslere 1871 yılında “*Dersiam Serbest*” adıyla devam edilmiş ve bu derslerin Takvim-i Vekayi'de neşrine başlanmıştır.¹⁷

“*Ulûm-u-fünûn*” başlığıyla verilen ve Takvim-i Vekayi'de yayınlanan dersler, sağlık¹⁸, hukuk¹⁹, harp tekniği²⁰, ziraat²¹ ve hariciye²² ile ilgili konuları ihtiva ediyordu.

⁸ Akyüz, a.g.e., s. 169.

⁹ Necdet Hayta, *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi* (1278/ 1862-1286/1869), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 202-208.

¹⁰ Hayta, a.g.e., s. 209.

¹¹ Hayta, a.g.e., s. 209.

¹² Hayta, a.g.e., s. 209-211.

¹³ *Tasvir-i Efkâr Gazetesi*, 27 Safer 1279, nunara: 118.

¹⁴ *Tasvir-i Efkâr Gazetesi*, 16 Receb 1279, numara: 55.

¹⁵ Akyüz, a.g.e., s. 169.

¹⁶ Akyüz, a.g.e., s. 170.

¹⁷ Sadrettin Celal Antel, “Tanzimat Maarifi”, *Tanzimat*, C.I, MEB Yayınları, İstanbul, 1999, s. 450.

¹⁸ *Takvim-i Vekayi*, 18 Rebi-ül-evvel 1287,27 Rebi-ül-evvel 1287.

¹⁹ *Takvim-i Vekayi*, 26 Rebi-ül-âhir 1287,28 Rebi-ül-âhir 1287

²⁰ *Takvim-i Vekayi*, 28 Receb 1287.

²¹ *Takvim-i Vekayi*, 9 Zi-l-ka'de 1287, 14 Zi-l-ka'de 1287.

²² *Takvim-i Vekayi*, 9 Zi-l-ka'de 1287, 10 Zi-l-ka'de 1287.

JHS

117

History
Studies

Volume 6
Issue 1
January
2014

Gerek halka, gerekse memur olacılara yanlış yazı yazabilme, bir konuyu kaleme alabilme becerisi kazandırılması için II. Mahmut döneminde *Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye* kurulmuştur. Ders programları büyük ölçüde gelenekseldi; fakat Fransızca ve modern konuların öğretilmesi de sağlanıyordu.²³

B. I. Meşrutiyet ve Mutlakiyet Dönemlerinde Eğitimi Halka Götürme Çalışmaları

Meşrutiyet döneminde gelişen eğitim, başlangıcı J.J. Rousseau'ya kadar giden ve çocuk özelliklerini ve onun öğrenme yasalarını dikkate alan eğitimidir. Söz konusu eğitim XIX. yüzyılda sosyal bilimlerin gelişmesiyle oluşmaya başladı. Bu sırada çocuğun fizyolojik, psikolojik ve sosyal özelliklerini tanıtan eserler görülmeye başlandı. Hatta Avrupa'da böyle bir eğitimi uygulayan okullar açıldı. Osmanlı Devleti'nde de, Ahmed Mithat, Zeynizâde Mehmet Hazık, M. Hikmet, Velirıza, Paşazâde Ragıp gibi, yabancı dil bilenlerin çevirileriyle bu eğitim sisteminin etkisi görülmüştür.

Ahmed Mithat, Fransız eğitimci Gabriel Compayre'in bir eserini "*Çocuk: Melekât-ı Uzviye ve Ruhîyesi*" adıyla Türkçe'ye çevirmiş ve buna bir takım eklemeler yaparak Tercüman-ı Hakikat'te risaleler halinde yayınlamıştır.²⁴ Ahmed Mithat'ın bu tercüme eseri 1901 yılında, cebe sığacak büyüklükte, 352 sayfalık bir kitap haline getirilmiştir.

14 bölümden oluşan söz konusu kitabın bölüm başlıkları şunlardır: 1) Yeni Doğan Çocuk, 2) Hareketler, 3) Görme, İşitme, Dokunma ve Tatma Duyuları, 4) İlk Heyecanlar, 5) Bellek, 6) Yaratıcılık 7) Bilinç, Dikkat, Çağırışım, 8) Eğitim, Taklit, Araştırma, 9) Ahlaki Duyular, 10) Muhakeme, 11) Konuşma, 12) Hareket, 13) Ahlâk, 14) Çocuklar Lehinde ve Aleyhinde Sözler.²⁵

Ahmed Mithat'ın bunun haricinde "*Ana-Babanın Evlâd Üzerindeki Hukuk ve Vezâifi*" adlı bir kitabı ve çeşitli gazetelerde yayınlanmış konu ile ilgili makaleleri bulunmaktadır.²⁶

Halk eğitimi konusunda çalışma yapan bir başka isim ise "*Terbiye-i Nisvan*" isimli eseriyle Velirıza Paşa'dır. Terbiye-i Nisvan isimli kitap 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde anne, baba ve babaanneye düşen görevler ikinci bölümde, çocuğun terbiye edilme yöntemi, üçüncü bölümde ise çocukların evlenme yaşlarına kadarki gelişimleri ve anne, babaların çocuk üzerindeki haklarından bahsedilmiştir.²⁷

Çocuk eğitimi konusunda Türkiye'de yayımlanan ilk kitaplardan biri Prens Orossof'tan, M. Hikmet'in Türkçe'ye çevirdiği ve 1891 yılında yayımlanan "*Terbiye-i Etfal Beşikte Başlar*" adlı eserdir.²⁸ Kitap 10 bölümden oluşmaktadır:

- 1) Çocuk Nedir? İlk Dakikaların Önemi, Hareket
- 2) Beslenme, Uyku, İlk Senenin Elbisesi

²³ Fatma Ürekli, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları", s. 390.

<http://www.pdfindir.com/FATMA-%C3%9CCREKL%C4%B0-pdf-1.html> (6/01/2014)

²⁴ Cavit Binbaşıoğlu, *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*, MEB. İstanbul 1995, s. 65-66.

²⁵ Ahmed Mithat, *Çocuk: Melekât-ı Uzviye ve Ruhîyesi*, Dersaadet, 1318.

²⁶ Binbaşıoğlu, a.g.e., s. 66.

²⁷ Velirıza Paşa, *Terbiye-i Nisvan*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1308.

²⁸ Binbaşıoğlu, a.g.e., s. 67.

JHS
118

*History
Studies*

*Volume 6
Issue 1
January
2014*

- 3) Çocuğun Memeden Kesilmesi, Çocukları Kucakta Taşımının veya Yalnız Bırakmanın Tehlikesi
- 4) Cezalar, Korkutmanın Tehlikesi, Çocuk Dadıları
- 5) Şahsiyat, Kusurların Hastalık Gibi Tedavi Olunması
- 6) Harici Tesirler
- 7) Oyuncaklar
- 8) Terbiye İle Tahsil Arasındaki Fark
- 9) Doğadaki Eşyayı Tetkik Merakı
- 10) Sağlık Önlemleri

Bahsi edilen kitapların tamamı cebe sığacak ebatlarda olup, çoğu hanımlara hitap etmektedir.

C. II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimi Halka Götürme Çalışmaları

1908'de meşrutiyetin tekrar ilanı ile birlikte eğitimin halka götürülmesi çalışmaları da başlamıştır. Bu çalışmayı siyasî partiler, dernekler, okullar yürütmüş, basın da halkı teşvik etmiştir. Bu dönemdeki halk eğitimi faaliyetleri daha ziyade gece dersleri, konferanslar, kurslar şeklinde yapılmıştır. Okuma İmkânı bulamamış yaşlılara, kızlara, yoksul çocuklara ve tutuklulara okuma, yazma ve mesleki bilgiler öğretilmeye çalışılmıştır.

Meşrutiyet döneminde halkın eğitilmesinde Balkan Savaşlarının olumlu etkileri olmuştur. 1908'den sonra birçok kadın derneği kurulmuştur. Bunların Balkan Savaşları sırasında toplantılar düzenlediği görülür. Ocak ve Şubat 1913'te Darü'l-fünûn'da yaptıkları toplantılarda, genellikle öğretmen kadınlar konuşma yapmışlardır. Balkan Savaşlarında Bulgar, Sırp ve Yunanlıların Türklere karşı giriştikleri soykırımı ve vahşeti, insan hakları savunuculuğunu yapan Avrupa devletlerinin bu duruma seyirci kalıp, bilakis zulmü teşvik ettiklerini dile getiren kadınlar bu durumu protesto etmişlerdir. Toplantılarda özetle şu kararlar alınmıştır:

- 1- Ülkede sanayi ve ticaret teşvik edilmelidir.
- 2- Yerli malı kullanılmalıdır.
- 3- Hindistan, Türkistan ve Rusya'daki Müslüman kadınlara telgraf çekerek Hıristiyanların zulmü anlatılmalı, bu kadınlardan yardım istenmelidir.
- 4- Hıristiyanların Balkanlarda giriştikleri vahşete tepki göstermeleri için Avrupa kraliçelerine telgraf çekilmelidir.
- 5- Osmanlı ve başka ülkelerdeki Müslüman kadınlardan maddi yardım (ziynet eşyaları v.s.) toplanacaktır.

1908'den sonra Türk Derneği, Türk Yurdu ve 1911'de Türk Ocağı dernekleri kuruldu. Bunlar, o dönemde gittikçe güçlenmekte olan Türkçülük akımı lehinde konferanslar düzenleyerek ve yayımlar yaparak halkı bilinçlendirmeye çalışmışlardır.²⁹

D. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Halk Eğitimi Bakışı: *Terbiye-i Avâm*

²⁹ Akyüz, a.g.e., s. 260.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun, Darü'l-muallimin ve Türk Ocağı konferansları içinde 1913'te verdiği *terbiye-i avâm* (halk eğitimi) konulu bir konferansında dile getirdiği görüşler 1914'te basılmıştır.

Baltacıoğlu burada, halkın eğitimi için yapılan ilk girişimler, halkın durumu, halkın eğitiminin amacı ve önemi gibi konulara açıklık getirmektedir. Baltacıoğlu halkın eğitilmesi için açılan gece derslerini şöyle değerlendirir:

...Bu derslerden maksat ne idi?.. cahil olan avâmı terbiye etmek değil mi? O zaman gazeteler bu derslerin programlarını neşretmişler, ahaliye yazı, kıraat, hesap gibi dersler okutulacağını ilân etmişlerdi. Fakat bu gece dersleri bir müddet yaşayabildi... Gece derslerine iştirak etmiş bulunanlardan her biri bu teşebbüsâtın iflâsını bir sûretle tefsir etmiştir. İhtimal ki bazıları 'para yok!' ,bazıları 'muallim yok!', bazıları da 'ahalide heves yok!' dediler bütün bunlar bir sebep olmakla beraber asıl olmayan bir şey vardı ki gece derslerinin ölmesine en ziyade o sebep oldu: 'Avâm terbiyesi fikri'.³⁰

Baltacıoğlu'na göre halk eğitimi, halka okuma, yazma öğretmekle olamazdı, zira açılan gece derslerine olan ilginin azalması da bunu göstermekteydi. Baltacıoğlu halk eğitiminin ne olduğu sorusuna cevap vermeden önce, halkın içinde bulunduğu durum hakkında, çeşitli yörelerden edindiği izlenimlerini ve duyularını aktarmayı gerekli görüyor. "Avâm bayrağını tanımıyor... Avâmımız pisliğe karşı lakayd kalıyor... Köylülerimiz Rumeli'yi vatan bilmiyor, köylülerimiz tayyareden korkarak kaçıyorlar..."³¹

Halkın durumuna kısaca değinen Baltacıoğlu bundan sonra "Terbiye-i avâm nedir?" sorusuna şöyle cevap veriyor:

Bu terbiye; bedensiz, fikirsiz, azimsiz, teşebbüssüz bir sürü hamallara, satıcılara, köylülere dağlılara... ibâre okutmak değildir. Terbiye-i avâm –hususuyla bizim gibi bedeni, zihni inhitatlara, iflaslara uğramış bir memlekette- terbiye-i avâm; ahalinin çürümüşi ciğerlerini... Kurtarmak, kör gözlerini açmak, donmuş kalbini işletmek, kuruyan azmini, teşebbüsünü canlandırmaktır... İşte terbiye-i avâm budur.³²

Baltacıoğlu halkın eğitiminin ne demek olduğu sorusuna açıklık getirdikten sonra, halkın eğitiminin nasıl ve nerelerde verilmesi gerektiği konusunda ise şunları söylemektedir:

Terbiye-i avâm bu ise; terbiyenin yeri, muhiti neresidir? Bunu ta'yin etmek güç değildir. Esasen ortada terbiyesi bozulmuş bir avâmımız vardır. Bu terbiyeyi bozan muhitler nerelerden ibaretse, terbiyeyi yapacak yerler, muhitler de onlar olacaktır. Acaba bizde avâmın terbiyesi nerelerde, hangi muhitlerde bozuluyor? Nerede ki avâm yaşıyorsa orada terbiyesi, bedeni ve ruhu müteessir oluyor. Bilhassa toplanılan, ihtilat edilen yerlerde bu terbiye bozuluyor. Avâmın terbiyesine tesir eden sebepler, amiller, işte bu yerlerin, bu muhitlerin maddiyatı ve maneviyatıdır. Bu yerlerin, bu muhitlerin sözlerinden, fikirlerinden, duygularından... aldıkları te'sirler avâmın terbiyesinde derin izler

³⁰ İsmail Hakkı Bey (Baltacıoğlu), *Terbiye-i Avâm*, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1330, s. 3-4.

³¹ Baltacıoğlu, *a.g.e.*, s. 5-9.

³² Baltacıoğlu, *a.g.e.*, s. 9-10.

JHS
120

*History
Studies*

*Volume 6
Issue 1
January
2014*

birakıyor. Avâmın terbiyesi sokakların taşlarından, binaların manzarasından bile müteessir oluyor...³³

Baltacıoğlu'na göre halkın terbiyesini bozan muhitler; camiler, kahvehaneler, sokaklar, kabristanlar v.s.dır.³⁴ Halkın eğitiminin önemine de değinen Baltacıoğlu, sözlerinin satır aralarında bir milletin kültür ve terbiyesine yön veren değerlerin sadece mütefekkirlerin görüşlerinden oluşmadığı yargısına vurgu yapar. Bir cemiyetin geleceğinden avamın da sorumlu olduğunu belirten Baltacıoğlu, üst tabakaların kalıcı bir varlık göstermelerinin alt tabakanın yani zeminin sağlam temeller oluşturmasına bağlı olduğunu savunmaktadır. İhmal edilmemesi gereken yegâne gerçek halkın temel eğitiminin sağlanması gerekliliğidir. Baltacıoğlu bundan sonra, halkın terbiye edileceği muhitlere değinir. Ona göre halkın terbiyesini bozan cami, kahvehane ve sokaklar, yine halkın terbiye edileceği muhitlerdir. Bu da ancak bilinçli bir şekilde yapılmakla olabilecektir.³⁵

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde önceden beri var olan halk eğitimi çalışmaları 1839'dan sonra ağırlık kazanmış ve özellikle II. Meşrutiyet döneminde hat safhasına varmıştır. Osmanlı'da halk eğitimi önceleri cami, tekke, zaviye, kahvehane v.b. vasıtasıyla yapılmaktaydı. Ancak Tanzimat döneminden itibaren, geleneksel halk eğitimi kurumlarının yanında, bir takım yeni ve önemli kurumlar ortaya çıkmış ve bilinçli halk eğitimi çalışmaları başlamıştır. *Beşiktaş İlmîye Cemiyeti*, *Cemiyet-i İlmîye-i Osmaniye* gibi ilmi kuruluşlar kurulmuş, gazeteler, dergiler ve konferanslar aracılığıyla halk eğitimi çalışmaları yoğunluk kazanmıştır.

Cemiyet-i İlmîye-i Osmaniye, Batı tekniğini, ilim ve fennini sistemli bir şekilde, konferanslarla, dergilerle halka tanıtmaya çalışmıştır. Cemiyetin yayın organı olan Mecmua-i Fünûn, fen, felsefe, ekonomi ve hukuk konuları üzerine ve çağdaş batı düşününü yansıtan makaleler yayınlamıştır.

Tanzimat döneminde Darü'l-fünûn'da verilen "serbest dersler" eğitimin halka götürülmesi yönündeki çalışmalardan biridir. 1859 yılında Darü'l-fünûn'da talebelere verilen derslere halkın da iştirak edebileceği belirtilmiştir. Serbest derslere halk yoğun ilgi göstermiştir. Bu dersler gazeteler aracılığıyla yayımlanmıştır.

Maârif Nezâreti idaresinde 1865'de kurulan Tercüme Cemiyeti yabancı dilde yazılmış ve halkın eğitimine yönelik bir takım eserleri tercüme ettirmiştir. I. Meşrutiyet ve Mutlakiyet dönemlerinde özellikle çocuk eğitimi üzerine yazılmış birkaç kitap Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Ancak dönemin istibdadı zaman zaman bu tercüme faaliyetlerini engellemiştir.

Meşrutiyetin ikinci kez ilanıyla birlikte eğitimin halka götürülmesi çalışmaları da yoğunluk kazanmıştır. Bu çalışmayı siyasi partiler, dernekler, okullar yürütmüş, basın da halkı teşvik etmiştir. Bu dönemlerdeki halk eğitimi faaliyetleri daha ziyade gece dersleri, konferanslar, kurslar şeklinde yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'ndeki halk eğitimi çalışmaları Kırım Harbi ve Balkan Savaşları sırasında yoğunluk kazanmıştır. Bu dönemlerde halk konferanslar, gazeteler ve kitaplar aracılığıyla bilgilendirilmeye çalışılmıştır. 1908'den sonra kadınların birçok dernek kurarak bu dernekler adı altında halka konferanslar verdiklerini görmekteyiz. İsmail Hakkı Baltacıoğlu

³³ Baltacıoğlu, *a.g.e.*, s. 10–12.

³⁴ Baltacıoğlu, *a.g.e.*, s. 12–20.

³⁵ Baltacıoğlu, *a.g.e.*, s. 23–24.

“Terbiye-i Avâm” adı altında verdiği konferansında halka öncelikle vatan sevgisinin öğretilmesi gerektiğini, ancak bundan sonra halka okuma yazma öğretilbileceğini belirterek Balkan Savaşları’na dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

Osmanlıca Gazeteler

Tasvir-i Efkâr Gazetesi, 27 Safer 1279, numara:118; 16 Receb 1279, numara:55.

Takvim-i Vekayi, 18 Rebî-ül-evvel 1287; 27 Rebi-ül-evvel 128; 26 Rebi-ül-âhir 1287; 28 Rebi-ül-âhir 1287; 28 Receb 1287; 9 Zi-l-ka'de 1287; 14 Zi-l-ka'de 1287; 9 Zi-l-ka'de 1287; 10 Zi-l-ka'de 1287.

Kitap ve Makaleler

Ahmed Midhat, *Çocuk: Melekât-ı Uzviye ve Ruhîyesi*, Dersaadet, 1318.

Akyüz, Yahya, “Tanzimat Dönemi eğitiminin Özellikleri”, *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (Bildiriler)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara Üniv. Eğitim Bil. Yay, Ankara, 1989.

Antel, Sadrettin Celal, “Tanzimat Maarifi”, *Tanzimat*, C.I, MEB Yayınları, İstanbul, 1999.

Baltacı, Cahit, “Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim” , *Türkler*, C.XI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Binbaşoğlu, Cavit, *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*, MEB Yayınları, İstanbul, 1995.

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY, İstanbul, 2002.

Hayta, Necdet, *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi (1278/ 1862-1286/1869)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

İsmail Hakkı Bey (Baltacıoğlu), *Terbiye-i Avâm*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1330, s..3-4.

Koç, Raşit, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi Aydınlarının Türk Dilinin Eğitime ve Yapısına Bakışları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.33, Erzurum, 2007, ss.11-24.

Ürekli, Fatma, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları”, s.390. <http://www.pdfindir.com/FATMA-%C3%9CREKL%C4%B0-pdf-1.html> (6/01/2014)

Velirıza Paşa, *Terbiye-i Nisvan*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1308.

JHS
122

**History
Studies**

Volume 6
Issue 1
January
2014